

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Постановка проблеми. Явище номінації – складне й багатопланове. Воно пов'язане із цілим комплексом проблем, зокрема з характеристикою самого процесу виникнення мовних найменувань, із визначенням співвідношення знака й позначуваного, вибором мовних засобів для вираження того чи того поняття, наявністю різних способів називання [9, с. 203].

Метою роботи є визначення статусу поняття «вторинна номінація» у мовознавчій літературі.

Виклад основного матеріалу. Теорія номінації ставить перед собою важливе завдання, суть якого полягає у вивченні співвідношення світу, що нас оточує, мислення й мови, дослідження не лише різноманітних засобів номінації, а й передусім самого процесу перетворення фактів позамовної дійсності в набуток системи і структури мови. О. С. Кубрякова зазначає, що номінація пов'язує навколишній світ зі світом мови, установлює кореляцію між предметом і обраним для нього найменуванням, з'єднує точку простору екстралінгвального з точкою простору мовного [11, с. 8]. Об'єктом номінативного аспекту теорії мови, підкреслює Ж. О. Вардзелашвілі, є всі номінативні засоби мови, утворені різноманітними способами, а у світлі теорії номінації розглядають питання системності слів не тільки в їх прямих, а й у переносних значеннях [3, с. 62].

Номінація, за визначенням В. М. Телії, є «процесом утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто слугують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [15, с. 336]. В. В. Зайцева наголошує, що однією з типових рис номінації є відсутність слова, яке безпосередньо називає денотат, оскільки номінація лише вказує на певну його ознаку [9, с. 15].

Мовна номінація одночасно є процесом найменування і його результатом. Створення номінативної одиниці передбачає вільний вибір нічим не

мотивованого мовного знака та використання наявних матеріальних елементів мовної системи. Г. А. Уфимцева зауважує, що за умови розгляду номінації в гносеолого-семіотичному аспекті, вона постає як процес переведення фактів позамовної дійсності в елемент системи та структури мови, у мовні значення, які відображають у свідомості носіїв мови їхній суспільний досвід [16, с. 13]. На думку Д. М. Шмельова, особливість процесу номінації полягає в тому, що матеріальне втілення наших знань про світ виражається не тільки в словах і не просто у словах, а в словах, більшість із яких (а потенційно всі) мають здатність передавати не одне, а декілька значень, тобто поперемінно функціонувати у властивості різних одиниць номінації [17, с. 5].

Для опису системи номінативних засобів мови важливим є розрізнення первинної, повторної та вторинної номінації.

Дослідники зазначають, що первинна номінація має семантичну природу і здійснюється на основі встановлення у свідомості певних відношень між уже зафіксованим у номінативному арсеналі мови фрагментом дійсності й тим, що тільки фіксується. Первинна номінація – це надання імен предметам, явищам, об'єктам довкілля, які ще не мають свого мовного позначення. Ґрунтуючись на предметно-чуттєвому сприйнятті, вона узагальнює суспільний досвід і реалізує пряму функцію називання. Вона є основною, первинною функцією знака [6, с. 137].

Повторна номінація характеризується тим, що постійний денотат може мати декілька номінантів, що вже називалися раніше. Тому доцільною видається думка Г. А. Уфимцевої, що під час повторної номінації береться до уваги друге найменування того самого об'єкта в контексті [16, с. 228–229].

Вторинна номінація – «це надання об'єктові ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою (метонімічна або метафорична номінація, перифрази та ін.) або як трансформація попередньої назви об'єкта» [14, с. 386]. Вторинна номінація є називанням новим іменем предмета, що вже має своє ім'я. Виникнення в предмета імені можуть зумовлювати різні чинники.

Однією з найбільш важливих причин надання предметові ще одного найменування, на думку А. Ф. Журавльова, є момент експресії та орієнтація на економію мовленнєвих засобів [8, с. 50].

Вторинна номінація – явище складне й багатогранне, оскільки вторинні номінанти становлять собою наслідок прямого відображення дійсності. Їхню семантику зумовлює значення вихідного слова. Призначення вторинної номінації влучно окреслила В. М. Телія, наголосивши, що вона є скрізь, де відбулося переосмислення мовної сутності – автономної чи неавтономної [15, с. 337].

З одного боку, вторинну номінацію тлумачать як процес «надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою» [14, с. 386]. З іншого – її розглядають як використання матеріальної оболонки вже наявної одиниці, що позначає іншу реалію, а також супроводжується появою в її семантичній структурі нової семи [15, с. 336–337].

У дослідженні явища вторинної номінації сформувалося кілька основних підходів. Прибічники першого підходу, ономасіологічного, розмежовують поняття «первинна» і «вторинна» номінація. Активізація ономасіологічних досліджень відбувається з виходом у 1977 р. колективної монографії з мовної номінації, у створенні якої взяли участь В. Г. Гак, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова, Б. О. Серебренніков, В. М. Телія, Г. А. Уфимцева та інші лінгвісти. У роботах цих мовознавців було розглянуто особливості процесів номінації, типи та види лексичної номінації, процеси словотвірної номінації, обговорено закономірності номінації у зв'язному тексті. Висвітлено лінгвістичний, пізнавальний, семантико-типологічний аспекти мовної номінації.

Однак терміни, які вживаються на позначення базових понять теорії номінації в ономасіологічній літературі вживаються неоднозначно. Так, наприклад, А. Ф. Журавльов первинну номінацію кваліфікує як акт привласнення імені предмету, який ще не має свого мовного позначення і тільки чекає на нього. Вторинна номінація, на думку науковця, є називанням

новим іменем предмета вже названого [8, с. 50]. Такого погляду дотримується й О. О. Тараненко. Дослідник підкреслює, що вторинна номінація – це трансформація попередньої назви об'єкта через надання йому іншої назви з іншою мотивованістю чи з певною спеціальною метою [14, с. 386].

Другий підхід до явища вторинної номінації представлений у роботах К. С. Азнаурової, В. М. Телії, Г. А. Уфимцевої, які вважають, що під час визначення вторинної номінації, точкою відліку є не об'єкт позамовної дійсності, а сама мовна одиниця, характер її номінативної ролі (первинний – невмотивований чи вторинний – мотивований, похідний) [6, с. 137–138]. О. А. Габінська вважає ці підходи суперечливими. Проте, на думку дослідниці, суперечності можна усунути, якщо взяти до уваги, що первинна та вторинна номінації різняться за своєю функціональною суттю. Первинна номінація належить до явищ ономасіологічного порядку, тоді як вторинна номінація – явище лексичного плану, оскільки демонструє семантичну гнучкість мовних одиниць [4, с. 11].

Третій підхід, функціональний, кваліфікує вторинну номінацію як таку, що може мати й мовний, і мовленнєвий характер. У першому випадку результати вторинної номінації з'являються як прийняті мовою й конвенціонально закріплені значення словесних знаків, у другому – як okazіональне вживання лексичних значень у невластивій їм номінативній функції. Однак у самих процесах вторинної номінації – мовній або мовленнєвій – немає істотної різниці, проте в мові закріплюються, здебільшого, такі вторинні найменування, які репрезентують собою найбільш закономірні для системи цієї мови способи іменування й заповнюють відсутні в ньому номінативні засоби.

Прибічники четвертого, лінгвокогнітивного підходу, розглядають вторинну номінацію як засіб концептуалізації дійсності. Будучи другою назвою вже позначуваного об'єкта, вторинний номен має на меті не просто назвати предмет навколишнього світу, а передусім сформулювати уявлення про нього, концептуалізувати його в людській свідомості [10, с. 187]. Так, наприклад, метафора як засіб вторинної номінації, з погляду когнітивної лінгвістики, є

важливим когнітивним процесом, без якого було б неможливим отримання нового знання [12, с. 381]. Г. Г. Слишкін зауважує, що у функції вторинної номінації можуть уживатися прецедентні одиниці, які так само репрезентують собою лінгвокогнітивний феномен, оскільки містять фонові знання і здатні утворювати концепти [13, с. 28].

Висновки. Отже, вторинна номінація – складне й багатопланове явище, яке репрезентує використання наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування. Первинна номінація, ґрунтуючись на предметно-чуттєвому сприйманні, є узагальненням передусім суспільного досвіду людини і витворенням мовного досвіду пізнання. Вторинна лексична номінація є узагальненням мовного досвіду. На нашу думку, вона змінює семантичний компонент внутрішньої форми мовної одиниці й використовує її як асоціативно-образне переосмислення мовної дійсності.

Література

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова : монография. Ташкент : Изд-во «Фан» Узбекской ССР, 1988. 126 с.
2. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст. Языковая номинация (Виды наименований). Москва : Наука, 1977. С. 303–357.
3. Вардзелашвили Ж. А. К вопросу о толковании термина «номинация» в лингвистических исследованиях. Славистика в Грузии : сб. науч. ст. Тбилиси : Изд-во ТГУ, 2000. Вып. 1. С. 62–68.
4. Габинская О. А. Причины современного русского словотворчества : автореф. дисс. ... док. филол. наук : 10.02.01. Ленинград, 1985. 32 с.
5. Гак В. Г. К типологии лингвистической номинаций. Языковая номинация: общие вопросы. Москва : Наука, 1977. С. 230–293.
6. Головенко К. В. Вторинна номінація та внутрішня форма слова. Наукові записки. У 2 ч. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 137–140.
7. Дяченко Н. М. Вторинна номінація крізь призму діалектологічних студій. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Черкаси : Брама-Україна, 2006. С. 202–206.

8. Журавлёв А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации. Способы номинации в современном русском языке. Москва : Наука, 1982. С. 45–108.

9. Зайцева В. В. Дещо про вторинну номінацію (на матеріалі українськомовної газети). Український смисл. 2016. № 1. С. 202–211.

10. Колоколова А. О. Лінгвокогнітивний аспект дослідження вторинної номінації. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. 2010. № 910. Вип. 60. Ч. I. С. 184–189.

11. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 200 с.

12. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры. Теория метафоры : сборник : / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 358–386.

13. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе : монография. Москва : Academia, 2000. 128 с.

14. Тараненко О. О. Номінація. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 385–387.

15. Телия В. Н. Номинация. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 336–337.

16. Уфимцева А. А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики). Москва : Наука, 1986. 240 с.

17. Шмелев Д.Н. Способы номинации в современном русском языке. Москва : Наука, 1982. 286 с.

References

1. Aznaurova E. S. Pragmatika xudozhestvennogo slova : monografiya. Tashkent : izd-vo «Fan» uzbekskoj», 1988. 126 s.

2. Arutyunova N. D. Nominaciya i tekst. yazykovaya nominaciya (vidy najmenovanij). Moskva : Nauka, 1977. S. 303–357.

3. Vardzelashvili G. A. K voprosu o tolkovanii termina «nominaciya» v lingvisticheskix issledovaniyax. Slavistika v gruzii : sb. nauch. st. Tbilisi : izd-vo TGU, 2000. Vyp. 1. S. 62–68.
4. Gabinskaya O. A. Prichiny sovremennogo russkogo slovotvorchestva : avtoref. diss. ... dok. filol. nauk : 10.02.01. Leningrad, 1985. 32 s.
5. Gak V. G. K tipologii lingvisticheskoy nominacij. yazykovaya nominaciya: obshhie voprosy. Moskva : Nauka, 1977. S. 230–293.
6. Golovenko K. V. Vtorinna nominaciya ta vnutrishnya forma slova. Naukovi zapiski. u 2 ch. Seriya : Filologichni nauki (movoznavstvo). Kirovograd : RVV KDPU im. V. Vinnichenka, 2012. Vip. 105 (1). S. 137–140.
7. Dyachenko N. M. Vtorinna nominaciya kriz prizmu dialektologichnix studij. Lingvistichni studii: zb. nauk. pr. Cherkasi : Brama-Ukraïna, 2006. S. 202–206.
8. Zhuravlyov A. F. Texnicheskie vozmozhnosti russkogo yazyka v oblasti predmetnoj nominacii. Sposoby nominacii v sovremennom russkom yazyke. Moskva : Nauka, 1982. S. 45–108.
9. Zajceva V. V. Deshho pro vtorinnu nominaciyu (na materialy ukraïnskomoivnoï gazeti). Ukraïnskiy smisl. 2016. № 1. S. 202–211.
10. Kolokolova A. O. Lingvokognitivnij aspekt doslidzhennya vtorinnoï nominacii. Visnik Xarkivskogo nacionalnogo universitetu im. V. N. Karazina. Seriya : Filologiya. 2010. № 910. Vip. 60. S. 184–189.
11. Kubryakova E. S. Tipy yazykovyx znachenij. Semantika povzvodnogo slova. Moskva : Nauka, 1981. 200 s.
12. MakKormak E. Kognitivnaya teoriya metafory. Teoriya metafory : Sbornik / per. s ang., fr., nem., isp., polsk. yaz. Moskva : Progress, 1990. s. 358–386.
13. Slyshkin G. G. Ot teksta k simvolu: lingvokulturnye koncepty precedentnyx tekstov v soznanii i diskurse : monografiya. Moskva : Academia, 2000. 128 s.
14. Taranenko O. O. Nominaciya. Ukraïnska mova : enciklopediya / redkol.: Rusanivskij V. M., Taranenko O. O. ta in. Kiïv : vid-vo «Ukraïnska enciklopediya», im. M. P. Bazhana, 2007. S. 385–387.

15. Teliya V. N. Nominaciya. lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar. Moskva : Sov. enciklopediya, 1990. S. 336–337.
16. Ufimceva A. A. Leksicheskoe znachenie (princip semiologicheskogo opisaniya leksiki). Moskva : Nauka, 1986. 240 s.
17. Hmelev D. N. Sposoby nominacii v sovremennom russkom yazyke. Moskva : Nauka, 1982. 286 s.